

шахматний, повторний – с целью подтверждения правильности своей позиции, проверки и опровержения позиции другой стороны;

6) ход судебного разбирательства фиксируется в протоколе, на носителях информации, на которых с помощью технических средств зафиксирован весь судебный процесс;

7) на выбор тактических приемов влияют следующие ситуации: выдвижение стороной обвинения нового обвинения подсудимому, изменение обвинения в суде, выдвижение дополнительного обвинения, отказ от поддержания государственного обвинения в суде, проведение дистанционного судебного производства (ст. 336 нового УПК Украины).

Таким образом, стороны и суд в судебном разбирательстве используют криминалистические рекомендации, приемы, методы с учетом сложившейся конкретной ситуации, в пределах процессуальных полномочий и в соответствии с нормами уголовного процессуального законодательства.

В. І. Бояров

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук

Л. Є. Калюжна

аспірантка Академії адвокатури України

ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У 1960–1969 рр. вийшов відомий цикл робіт Л. Ю. Ароцкера, які були присвячені проблемам застосування криміналістичних рекомендацій судом. Зокрема, це відомі монографії¹, де був розглянутий значний комплекс проблем застосування судом засобів, методів і рекомендацій криміналістики. Серед інших автор торкається питання судового огляду, який рекомендує проводити у випадках, коли під час судового розгляду виявлені нові обставини, котрі неможливо перевірити без такого огляду, або коли суд не може іншим чином визначити механізм учинення злочину, а окремі деталі обстановки по-різному тлумачаться сторонами. При цьому зазначається, що в процесі огляду суд може ставити запитання, пов'язані з оглядом, підсудному, потерпілому, свідку, а зіставлення їх відповідей з обстановкою місця події допоможе суду в оцінюванні показань зазначених осіб. Допит під час огляду автор розглядає як складову частину судового огляду місця події². Але фактично, виходячи з наведеного, йдеться про таку слідчу дію, як перевірка показань на місці.

Ми звертаємося до цієї проблеми у зв'язку із прийняттям нового КПК України (2012 р.), оскільки виникає питання щодо можливості проведення такої слідчої дії, як перевірка показань на місці, оскільки в новому КПК передбачено лише слідчий експеримент (ст. 240 КПК).

Треба зазначити, що питання щодо права «на життя» перевірки показань на місці як окремої слідчої дії виникали раніше, ще до прийняття КПК УРСР 1960 р. Тоді певна невизначеність з цього приводу призвела до того, що під час підготовки КПК союзних республік перевірка показань на місці та слідчий експеримент у чинному законодавстві отримали різні назви: відтворення обстановки та обставин події, перевірка показань або слідчий експеримент.

Історичні джерела повідомляють про проведення перевірки показань на місці ще в XV ст.³ Але в процесуальній і криміналістичній літературі питання, пов'язані з перевіркою показань на місці, в СРСР докладно стали розглядатися лише наприкінці 30-х років XX ст. Тривалий час перевірка показань на місці як процесуальна дія мала різні назви: «відтворення злочину», «виводка», «вулична операція», «слідчий експеримент» та ін. За загальним правилом, тоді ця процесуальна дія проводилася в разі виникнення необхідності зіставлення даних, які є в матеріалах кримінальної справи (у першу чергу в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних і обвинувачених) з реальною обстановкою або її особливостями на місцевості чи в приміщеннях (переважно на місці події злочину), якщо в цих свідченнях були дані про ту або іншу подію, що розвивалася у визначеному місці й вимагала деталізації

¹ Див.: Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве / Л. Е. Ароцкер. — М. : Юрид. лит., 1964. — 223 с.; Він же. Тактика и этика судебного допроса. — М. : Юрид. лит., 1967. — 120 с.

² Див.: Він же. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве. — С. 124–125.

³ Див.: Власенко Н. В. Сущность и тактика проверки показаний на месте / Н. В. Власенко, В. В. Степанов. — М. : Юрлитинформ, 2004. — С. 4–6.

чи уточнення, або мали місце підстави вважати, що ці показання є помилковими, чи є реальна підозра про наявність самообмови, або ця дія проводилася з метою отримання нових доказів.

Одним з перших нагадувань у криміналістичній літературі стосовно цієї слідчої дії було зроблено у відомій «Настольной книге следователя». У ній йшлося про слідчий експеримент як метод перевірки доказів. Окремо розглядалися особливості тактики «перевірки правильності показань свідка», «перевірка правдоподібності пояснень обвинуваченого», «перевірка суперечливих пояснень обвинувачених і свідків», «викриття змови про давання неправдивих показань» або «виявлення ступеня потрібності вчинення злочинцем певних дій» та ін.¹ У ті часи прийоми розслідування, які згодом були покладені в основу відтворення обстановки та обставин події, знаходилися на другорядних ролях і вкрай рідко використовувалися на практиці. Однак у 50-ті роки ХХ ст. вони набули достатньо чітких обрисів, отримавши назву «слідчий експеримент» та «перевірка показань на місці».

Саме в цей період розгорнулася достатньо жвава дискусія з приводу існування або правомірності згаданих слідчих дій. У процесі цієї дискусії сформувалися декілька точок зору (треба віддати належне – більш ґрунтовними й чисельними були теоретичні та практичні дослідження, пов'язані зі слідчим експериментом).

Дискусія щодо існування перевірки показань на місці як самостійної слідчої дії триває до цього часу. У 1978 р., після появи статті відомого слідчого Генеральної прокуратури СРСР А. Х. Кежояна, який пропонував, аби до КПК союзних республік, де не передбачена ця слідча дія, були внесені відповідні зміни², вийшла стаття М. С. Строговича та Г. М. Александрова³. Вони вважали помилковими висновки А. Х. Кежояна, вказуючи, що навіть запропонована назва – «вихід на місце» – не відповідає сутності цієї слідчої дії. М. С. Строгович слушно зазначав, що запропонований «вихід на місце події» має на меті перш за все «закріплення» показань обвинуваченого або підозрюваного, які визнали свою вину. Але ця слідча дія має передбачати не «закріплення», а перш за все перевірку та уточнення таких показань.

За визначенням В. Г. Лукашевича, сутність перевірки показань на місці полягає в тому, що достовірність раніше даних показань особи (свідка, потерпілого, обвинуваченого) установлюється шляхом зіставлення мисленнєвого образу з дійсною обстановкою на місцевості. Він зазначав, що одночасне сприйняття й зіставлення двох інформаційних потоків, що виходять від різних джерел, є однією з специфічних пізнавальних ознак перевірки показань на місці⁴.

В. Ю. Шепітько розглядає перевірку показань на місці як слідчу дію, що полягає в зіставленні показань про обставини злочину, які пов'язані з певним місцем, з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому в присутності понятих особою, яка дала показання, з метою з'ясування їх достовірності⁵.

Ми розглядаємо перевірку показань на місці у двох аспектах: як тактичну операцію (тобто комплекс слідчих, оперативно-розшукових та інших процесуальних дій, проведений у визначеній послідовності з метою перевірки даних, отриманих під час допиту) та як окрему слідчу дію⁶.

У новому КПК України вже немає «відтворення обстановки та обставин події», немає і такої слідчої дії, як «перевірка показань на місці». Йдеться лише про слідчий експеримент (ст. 240 КПК). У частині першій зазначеної статті вказано, що слідчий експеримент проводиться з метою уточнення й перевірки відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а в частині третій цієї статті йдеться про те, що до участі у слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок ... Тобто, формально «перевірка показань на місці» вписується у зміст ст. 240, зокрема, якщо розглядати «перевірку відомостей» як перевірку даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, обвинуваченого та інше щодо обставин кримінального правопорушення.

¹ Див.: Настольная книга следователя / под общ. ред. Г. Н. Сафонова. — М. : Госюриздат, 1949. — С. 368–395.

² Див.: Кежоян А. Выход на место происшествия / А. Кежоян // Соц. законность. — 1976. — № 7.

³ Див.: Александров Г. Н. Проверка показаний на месте / Г. Н. Александров, М. С. Строгович // Правоведение. — 1978. — № 2. — С. 112–113.

⁴ Див.: Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. — К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1989.

⁵ Див.: Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. — Х. : Харків юрид., 2007. — С. 357.

⁶ Див.: Калюжна Л. Є. Перевірка показань на місці як елемент тактичної операції / Л. Є. Калюжна // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2006. — № 6. — С. 109–112.

Під час судового розгляду перевірка показань на місці формально також не передбачена, але в ст. 361 КПК встановлено, що у виключних випадках суд проводить огляд за участю учасників судового провадження, а також, якщо цього вимагають обставини, і свідків. Частина третя зазначеної статті передбачає можливість постановки запитань учасникам кримінального провадження.

Таким чином, вважаємо, що новий КПК України надає можливість для проведення перевірки показань на місці із застосуванням вимог ст. 240 і 361 КПК.

І. В. Стародубов

директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності

І. Ю. Поліщук

оцінювач, судовий експерт Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності

ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЗМІНИ ТА НОВОВВЕДЕННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Підписання 14 травня 2012 р. Президентом України прийнятого 13 квітня 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – новий КПК)¹, викликало чималий резонанс серед юристів-правників і осіб, котрі безпосередньо за професійним спрямуванням належать до учасників кримінального провадження, у тому числі судових експертів. По-перше, це пов'язано з наявністю в новому КПК певних змін щодо суб'єктів, які мають право призначати судову експертизу; по-друге, зазначені зміни породжують чимало проблемних питань, наприклад, взагалі щодо підстав існування таких видів експертиз, як повторна чи додаткова.

Призначення експертизи та участь експерта у процесуальній дії кримінального провадження на даний час регулюється Законом України «Про судову експертизу», статтями 54, 62, 75–77, 92, 128¹, 191–194, 196–205, 292, 270¹, 310–312 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – чинний КПК), відповідними інструкціями Міністерства юстиції України з питань проведення експертиз та іншими підзаконними нормативно-правовими актами².

Порівнюючи закріплення поняття «експерт» в обох кодексах, справедливим буде відзначити, що новий нормативно-правовий акт у ч. 1 ст. 69 чітко закріплює статус судового експерта прямо визначаючи його правове поле, що окреслене перш за все Законом про судову експертизу.

Зазначимо, що права й обов'язки судового експерта в новому КПК змін практично не зазнали. Основні відмінності між двома кодексами щодо судово-експертної діяльності стосуються порядку залучення експерта та підстав проведення експертизи.

Так, у ч. 1 ст. 242 нового КПК зазначено, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду. На даний час невідомо, яким чином має бути оформлене це звернення, чи будуть обов'язкові дані, які повинні бути в ньому зазначені, певна форма тощо. У цьому КПК лише в ст. 244 «Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта» прописані обов'язкові відомості, котрі повинні бути в клопотанні. Це означає, що для виконання положень ч. 3 ст. 243 нового КПК «залучення експерта слідчим суддею за клопотанням сторони захисту», механізм прописаний, проте для випадків, коли експерт залучається стороною обвинувачення чи стороною захисту самостійно, на договірних умовах, процесуальні документи (їх форма, зміст і т. ін.) не визначені, а є лише поняття «звернення». У чинному КПК у ст. 196, на

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіц. вісн. України. — 2012. — № 37 (25.05.2012). — Ст. 1370.

² Див.: Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // Відом. Верхов. Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232; Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. станом на 1 черв. 2012 р. [Електронний ресурс] // Система інформаційно-правового забезпечення «ЛІГА: ЗАКОН ENTERPRISE». Версія 9.1.2. — файл kd0007.LHT; Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у ред. наказу М-ва юстиції України від 1 черв. 2009 р. № 965/5) // Офіц. вісн. України. — 1998. — № 46. — Ст. 1715.